

Nederlandsche metaalbewerkerbond' (ANMB) uitgeroepen staking, die verloren werd en een gevoelige klap betekende voor SDAP en vakbond in Eindhoven. In de komende jaren zou de Eindhovense SDAP zich nauwelijks meer onderscheiden van een afdeling elders in den lande. Hoewel Giebels met zijn studie een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de geschiedenis van het socialisme in Eindhoven beschrijft hij de ontwikkelingen zo gedetailleerd en in bijzonderheden, dat soms de rode draad in het verhaal verloren dreigt te gaan — en dat kan bij dit onderwerp zeker niet de bedoeling zijn! Zijn streven naar acribie leidt ertoe, dat bepaalde onderwerpen tot in de kleinste onderdelen worden behandeld; een voorbeeld is met name de uitgebreide uiteenzetting over de gang van zaken met de verbruikscoöperatie. Aan de andere kant is het te betreuren, dat hij slechts zijdelings ingaat op de opkomst van het socialisme in Brabantse gemeenten als Breda, Tilburg en Den Bosch en een vergelijking tussen deze steden en Eindhoven niet verder wordt uitgewerkt. Ook een nadere uiteenzetting over de verhouding socialisme en godsdienst in landelijk perspectief, mede tegen de achtergrond van de ontwikkeling in het protestantse milieu, zou voor de hand hebben gelegen. De discussies in de SDAP over de relatie tot de godsdienst worden door Giebels wel vermeld, maar verdient in deze studie meer aandacht.

In de gemeentepolitiek speelden de socialisten in het Eindhovense aanvankelijk geen enkele rol. Tot de herindeling van 1920 bestonden er zes gemeenten — Gestel, Stratum, Strijp, Tongelre, Woensel en Eindhoven —, die in genoemd jaar werden samengevoegd tot het tegenwoordige Eindhoven. In 1913 kwam J. Jansen als eerste SDAP-er in de gemeenteraad van Woensel. Op 21 mei 1919, de eerste raadsverkiezing na de invoering van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, werden in vijf van de genoemde gemeenten in totaal acht raadsleden gekozen. Het begin van de parlementaire fase van de SDAP in Eindhoven, zo schrijft Giebels enthousiast. Maar bij de verkiezing in 1920, voor de raad van Groot-Eindhoven, viel de SDAP terug op drie zetels! Een verklaring hiervoor geeft de auteur niet.

In een korte epiloog beschrijft Giebels de lotgevallen van de SDAP in de jaren 1920-1960. Weinig kwam er door de socialisten in de gemeenteraad tot stand. Het aantal zetels bedroeg zes in 1939; in 1946 verkreeg de PvdA er negen. In het laatstgenoemde jaar sprak het episcopaat geen verbod uit over het stemmen op de PvdA. Giebels schrijft in zijn samenvatting dat toen uiteindelijk de doorbraak in de verhouding tussen katholicisme en socialisme een feit was geworden. De publikatie van het mandement in 1954 maakte aan deze illusie echter spoedig een einde.

G. W. B. Borrie

M. G. Kemperink, *Nederlands toneel in het fin de siècle 1890-1900* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1995, 202 blz., f39,50, ISBN 90 5356 145 5).

Het boek opent met de situatie rond 1890, als een 'oude' toneelstijl beïnvloed wordt door de (realistische) *Meeningen*. Prototypisch zijn salonstuk en melodrama. Daarna volgt een uiteenzetting over het naturalisme: eerst wordt het buitenlandse naturalisme behandeld (Antoine, Ibsen); dan het Nederlandse, gevolgd door een profielschets van het naturalistisch repertoire. Tenslotte volgt een uiteenzetting over het symbolistisch toneel. Ook nu wordt éerst gekeken naar het buitenland en dan naar de eigen oogst. In dit slothoofdstuk worden

een aantal niet realistische experimenten behandeld, alsmede de discussie over opvoering van versdrama. Ook dit eindigt met een overzicht van de productkenmerken.

Het boek pretendeert, hoewel verkennend (9), het samenspel te laten zien van een hele reeks krachten die bepalen hoe een dramatekst tot voorstelling wordt. Die krachten omvatten elementen als de inrichting van de toneelgezelschappen, scholing van acteurs, visie op de regisseursfunctie, opvattingen over decors en kostuums, theater-faciliteiten en 'het beoogde of feitelijke publiek' (8). Die pretentie wordt allerm minst waargemaakt, zeker niet inzake het publiek.

Dit werk is van het soort 'whig-interpretation' geschiedenis dat de theaterwetenschappelijke historiografie doordrenkt. Het 'Nederlands' toneel beperkt zich tot de randstad, daarbinnen hoofdzakelijk tot Amsterdam en tot 'vernieuwingen'. De bronnenbasis is vooral een selectie tijdschriften, 'memoires' en dramateksten; sporadisch verschijnen wat brieven van 'groten'. Het analytisch apparaat waarmee zelfs dit beperkte veld wordt geconstrueerd is pover. Het moet toch verrassing wekken dat moderne cultuurhistorische of cultuursociologische opvattingen en inzichten (bijvoorbeeld Bourdieu) nog niet bestaan (zelfs niet om te verwerpen). Het Nederlands toneel staat niet op de planken: er wordt geen rekenschap gegeven van het Nederlands theatrale systeem als geheel (wat naast 'de inrichting van gezelschappen' ook een analyse vereist van de verhoudingen tussen die gezelschappen, van de exploitatie van accommodaties en de verhoudingen daartussen). Daarmee was bijvoorbeeld de turbulente situatie in de Rotterdamse theaterwereld te verhelderen geweest en de discussie over de wenselijkheid om een nieuw type (meerzalige) theaters te bouwen, welke discussie ook in dit decennium opnieuw actueel wordt.

Zeer zwak is de analyse van productie en receptie-verhoudingen. Deze wordt bijvoorbeeld nooit gerelateerd aan de strategieën waarmee producenten zich tot een publiek wendden (of: zich er bewust van afwendden), terwijl achtergrond en motieven van feitelijk publiek onbesproken blijven. Een analyse van verhoudingen tussen naturalistische en niet-realistische voorkeuren in termen van distinctie, cultureel kapitaal en ideologie had ons hier misschien kunnen helpen. Dit boek houdt het erop dat het een tijd was waarin 'wat eerst beschouwd werd als louter amusement... nu de status [kreeg] van een serieuze kunstvorm die een cultureel ontwikkeld publiek verdiende' (8). Maar die verhouding staat al vanaf de renaissance voortdurend ter discussie, in een proces waarin film en televisie, algemeen kiesrecht en subsidies (ofwel: maatschappelijke emancipatie- versus culturele distinctie-processen) de uitkomsten méér hebben bepaald dan de eerste verschijning van de aartsengel.

Het onderzoek lijdt onder een volstrekt gemis aan perspectief. Dat had bijvoorbeeld de conclusies van de analyses van het corpus dramateksten gerelativeerd, waaruit specifieke kenmerken worden afgeleid die, vanuit een lange-termijn perspectief, niet specifiek genoeg zijn (wat zowel voor de naturalistische als symbolistische stukken geldt). Ook was dan duidelijk geworden hoe sterk symbolistische kunstopvattingen, zeker van katholieke zijde, overeenstemden met eerder geventileerde elitaire denkbeelden, bijvoorbeeld in de *Spectator van Tooneel etc.* (1843-1850). De auteur had zich moeten hoeden voor allerlei uitspraken die zo'n perspectief impliceren en vergelijkingsmateriaal vereisen (alle 'meer-' uitspraken, bijvoorbeeld die over de toneelkritiek op pagina 159), of voor uitspraken (161), als zou met het niet-realistisch toneel de achttiende-eeuwse toneeldictie eerherstel gekregen hebben (een aspect dat totaal niet onderzocht is). Een ander, hiermee verbonden, bezwaar tegen deze als historisch gepresenteerde studie is dat de dramateksten 'systematisch' en niet 'historisch' geanalyseerd worden, waardoor niet belicht wordt waarom tijdgenoten zo geschokt waren

bij het zien van productkenmerken waarmee ze, vanuit 'systematisch' perspectief, toch al zo'n twee eeuwen vertrouwd waren (zelfs het *tranche de vie* principe vindt men al bij bijvoorbeeld Iffland).

Het basisonderzoek is niet goed uitgevoerd en er is een neiging tot vertekening. Op pagina 79 wordt gesteld dat de regisseur naast de directie een eigen plaats kreeg. Maar de belangrijkste regisseurs zijn in dit decennium óók directieleden (Le Gras, De Vos) en de Koninklijke Vereniging heeft altijd een andere directiestructuur gehad dan de meeste overige gezelschappen. Het is vreemd te vernemen dat Wagner in Frankrijk nâ 1871 'uit' was, terwijl nét gemeld is dat daar in 1872 en 1874 belangrijke op Wagner gebaseerde werken geschreven zijn (102) en ergerlijk is altijd weer de Amsterdamse *wishful thought* dat Wagner in Nederland via de Wagner-Vereniging doordrong (pagina 119 met veronachtzaming van de Rotterdamse Opera, 1860-1892). Soms worden dubieuze bronnen gebruikt, zoals de gepubliceerde repertoire-lijsten voor productiegegevens. Vaak worden uitspraken gedaan zonder zelfs maar bronnen aan te geven, vooral over de zaalbezetting. Eén voorbeeld: *De Artiest* werd 'in totaal zes maal opgevoerd: twee maal in Rotterdam ... De voorstellingen, met uitzondering van de première, trokken (...) weinig publiek' (89). In Rotterdam is het stuk toen echter zes maal gespeeld. Inderdaad, de zaalbezetting was matig (van ca. 20 tot 45 %). De première staat op de vierde plaats. Het stuk wordt later nog een enkele maal herhaald (bron: Archief Tivoli, GAR). Dat wekt weinig vertrouwen in de rest van de 'factische' uitspraken.

Dit boek sluit nauw aan bij de theaterwetenschappelijke historiografische tradities. Dat is helaas geen compliment.

H. Gras

B. Hageraats, ed., *'Geloof niet wat geschiedschrijvers zeggen...'. Honderd jaar Jan Romein, 1893-1993* (Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1995, 278 blz., f29,50, ISBN 90 6861 102 X).

In de voorbije tien jaren is de interesse in de ontwikkeling van de Nederlandse geschiedschrijving en historische cultuur in de negentiende en twintigste eeuw toegenomen. Dat geldt natuurlijk voor het oeuvre van Huizinga, maar ook het werk van minder bekende historici als Th. Jorissen, W. J. F. Nuyens en Gerard Brom geniet tegenwoordig historiografische belangstelling. Ook Jan Romein deelt in deze renaissance. In 1988 werd uitvoerig aandacht besteed aan het feit dat het eerste deel van de *Erflaters van onze beschaving* vijftig jaar tevoren was verschenen (zie H. M. Beliën, ed., *Vijftig jaar Erflaters*, 1990). In 1990 werd een symposium georganiseerd rond de vraag in welke mate Romeins breukvlakconcept als breekijzer voor het Nederlandse *fin-de-siècle* kan dienen (zie *BMGN*, CVI (1991) afl. 4). Enkele jaren later publiceerde de redactie van *Theoretische geschiedenis* een themanummer over de man wiens naam zo met dit tijdschrift is verbonden (XXI (1994) afl. 3).

Alle artikelen van dit themanummer (met uitzondering van dat van M. C. Brands) zijn herdrukt in *'Geloof niet wat geschiedschrijvers zeggen ...'*. Deze bundel, geredigeerd door de Amsterdamse historicus Bart Hageraats (die in 1988 al een monografie over Romeins benoemingsperikelen liet verschijnen), bevat de neerslag van het herdenkingscongres dat in oktober 1993 naar aanleiding van het eeuwfeest van Romeins geboortedag aan de Universiteit